

הלכות מעשיות

שיעורו של מורנו הגאון הרב מצליח-חי מאזוז שליט"א

גליון רד

שודר בערוץ "קול ברמה" בתכנית "בית ההוראה"

העלון מוקדש לע"נ גאון עוזנו עטרת תפארת הפוסקים מרן רבנו עובדיה יוסף בן גורג'יה זצוק"ל

הלכות שמירת הנפש

נושאי השיעור:

שהייה במקום סכנה. לגרום לשהות במקום סכנה.

הלכות גילוי: מים מגולים בזמננו. מים בקומקום. יין מגולה לשתיה ולקידוש.

בשר ודגים: בישול דג ובשר, וייחוד כלים נפרדים. הכשרת כלים בין דג לבשר. עליית בשר ודגים במנגל אחד.

אכילת בשר לאחר דג. אכילת דג ובשר באותה צלחת. דין ביצי הדגים.

נגיעה בגוף בשעת האוכל. אכילה לאחר נגיעה בזיעת הפנים. הנחת כסף בפה. דברים נוספים האסורים משום סכנה.

הבאת עצמו לידי סכנה

א. שאלה: יש דברים שמזהירים מלעשותם משום שיש בהם סכנה. אדם שמטבעו אינו מאמין בשיחת נשים זקנות, וגם בדברים מסוכנים מאד אינו חושש, האם בכל זאת מוטל עליו להזהר ולהישמר מפני הסכנה?

תשובה: מצות עשה להזהר בכל דבר שעלול להגיע לידי סכנה, ואין חילוק בין אדם אמיץ או ירא ורך לבב.

כתבו הרמב"ם (פי"א מהלכות רוצח ה"ד) ומרן בשלחן ערוך (חו"מ סימן תכז ס"ח): כל ממשול שיש בו סכנת נפשות, מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה, שנאמר "השמר לך ושמור נפשך", ואם לא הסיר, והניח המכשולות המביאים לידי סכנה, ביטל מצות עשה ועבר על "לא תשים דמים".

בתורה (דברים כב ח') נאמר: "ועשית מעקה לגגך", דהיינו שמצוה על האדם לעשות מעקה לגג כדי שלא יפול אדם ממנו. ובמצוה זו כלול כל דבר שיש בו סכנה שעלינו להישמר ממנו.

ועוד כתב הרמב"ם שם (ה"ה): הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות, וכל העובר עליהן ואמר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך, או איני מקפיד על כך, מכין אותו מכת מרדות.

אמנם כפי שאמרנו כל דבר שיש בו סכנה אסור מן התורה לעשות אותו או להשהות אותו, אבל מכל מקום זה רק בדברים שהסכנה בהם ממשית וגלויה, כמו עשיית גג ללא מעקה, וכיוצא בזה. אבל דברים שהסכנה אינה ממשית כל כך, וכגון מה שכתב הרמב"ם שעלינו לחשוש שמא נתן

הנחש ארס בכוס וכדומה, אין האיסור מן התורה אלא מדרבנן¹. ומכל מקום ודאי שחייב להיזהר בזה.

וכן כתב הרמ"א (יו"ד סימן קטז ס"ה): יזהר מכל דברים המביאים לידי סכנה, כי סכנתא חמירא מאיסורא ויש לחוש יותר לספק סכנה מלספק איסור.

מקור הכלל ש"חמורה הסכנה מהאיסור", הוא בגמרא (חולין י.י). ובביאור הגר"א (סק"י) על דברי הרמ"א שם ציין לגמרא (שבת לב.): לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושיין לו נס, שמא אין עושיין לו נס. ואם עושיין לו נס, מנכין לו מזכותיו.

כמה שיהיה האדם "אמיץ", חובה עליו להיזהר בכל דבר שיש בו סכנה.

רחצה בים

וגם לגבי הרחצה בים, יש להזהיר שגם מבחינת ההלכה אסור לרחוץ במקומות שאינן מפקחים על ידי מציל מומחה, וגם במקומות שיש מציל, יש להקפיד ולהזהיר שלא להתרחק מדי עד שאין אפשרות לראות את המתרחץ. ואף בים הכנרת, אין לטעות ולחשוב שמחמת שהים נראה רגוע ואין בו גלים אינו מסוכן, אלא יש לדעת שהמערבולות שם מסוכנות מאד, ואסור בשום אופן לרחוץ בחוף שאין בו מציל. בנוסף למערבולות, יש בכינרת דבר שאינו מצוי בכל ים והוא בורות עמוקים. וכפי שהזכרנו מדברי הרמב"ם, זה אסור גמור מן הדין ללכת למקום סכנה, ולכן יש לזכור שאסור בשום אופן ללכת לחופים ללא פיקוח.

סכנה נוספת שקיימת בכינרת היא הסלעים. ישנם מתרחצים שקופצים למים ואומרים שאין בכך כלום, אבל יש לזכור שאדמת הכינרת היא לא חול כמו בחופי הים התיכון, אלא עשויה מאבנים, ובמקומות רבים יש סלעים בתוך המים, ובקפיצה אחת אדם יכול חלילה להסתכן.

על אחת כמה וכמה בטיולים לנהרות, באבובים, קייקים וכדומה, שאנשים דוחפים ומפילים האחד את השני למים

¹ וכפי שכתב הרמב"ם בהלכה ה' "אסרו חכמים". וכמו שביאר החילוק בשו"ת שם אריה (להגאון רבי אריה ליבוש בלאחור, סימן כז ד"ה אך).

ואומרים זה רק משחק להשתעשע, אך באמת ברגע קט יכול להתגלגל מזה חלילה נזק גדול וסכנת נפשות. הדברים חמורים מאד, וכמה שייזהר האדם בזה יותר מקיים מצות עשה. כך כתב הרמב"ם.

לסיכום: על כל אדם יש מצוה מהתורה לשמור על נפשו, וזה חיוב גמור בהלכה.

משקים מגולים בזמננו

ב. שאלה: האם בזמננו צריך לחשוש ולא לשתות ממשקים מגולים?

תשובה: רבים נוהגים להקל. אולם נכון להזהר אף בזמננו. ²כתב מרן בשלחן ערוך (סימן קטז ס"א): משקים שנתגלו, אסרום חכמים דחיישינן שמא שתה נחש מהם והטיל בהם ארס. ועכשיו שאין נחשים מצויים בינינו, מותר. וכן פסק הרמ"א (יו"ד סימן ס' ס"ג) לא חיישינן לגלוי מים הואיל ואין נחשים מצויין.

ועל פי זה נהגו להקל ולשתות משקה מגולה. אולם אין זה פשוט כלל.

הגאון פרי חדש (סימן קטז סק"א) העיר שיש לחשוש לנחשים אף בזמננו, וכתב, בארצות המערב יש הרבה מקומות דשכיחי בהו נחשים ועקרבים, וגם פה ירושלים תוב"ב ואגפיה אף על פי שאינן מצויין הרבה, מכל מקום מצויים קצת, וראוי לכל ירא לנפשו להזהר בהם. ובמצרים זה שנה אחת בקירוב הניחו מין תבשיל אחד מגולה, וכל אותם שאכלו מאותו תבשיל נסתכנו הרבה, ובעל הבית מת. ולמה נסכן עצמנו בדבר שבנקל יוכל האדם להזהר ממנו.

ובפתחי תשובה (סק"א) הביא דברי השל"ה (דף ע"ט ע"ב) שאף שאין הנחשים מצויים, מכל מקום שומר נפשו ירחק מזה. והא ראייה שהרי הטור כתבן לכל הדינים אחד מהם לא

² שנינו במסכת תרומות (פ"ח מ"ד): שלושה משקים אסורים משום גילוי, המים והיין והחלב.

בגמרא (חולין מט:) אסרו גם בדבש. רבא רצה להקל בדבש, שכך מפורש במשנה "כל המשקים מותרים", ועוד, שהתורה חסה על ממונם של ישראל. ואמר לו רב נחמן בר יצחק: סכנת נפשות, ואתה אומר התורה חסה על ממונם של ישראל?! והרי רבי שמעון (בברייתא שם) אסר בזה להדיא, ולכן יש לאסור גם דבש. ומרן בבית יוסף (יו"ד סימן קטז) דן באלו משקים אסרו.

נותר ע"ש עוד. ובהנהגת החסיד הגר"א ז"ל כתוב ג"כ שהיה נזהר מאד בדבר זה. עד כאן. ובאמת הלשון בספר מעשה רב (סימן צה): שהגילוי אסור אף שאין נחשים מצויים ביננו, והוא ז"ל נזהר מאד מאד בדבר. ע"כ. (וע"ע לתלמיד הגר"א רבי ישראל משקלוב הלכות ארץ ישראל ה"ב סכ"ה וס"ק לב).

וכבר העיר הרב שלחן גבוה (סק"ב) שמלשון התוספות שכתבו ואנו שאין נחשים מצויים "בינינו" אין לחוש, משמע שבמקום שמצויים אין טעם להקל. והיינו לשון הסמ"ג והרשב"א שכתבו: ועכשיו "באלו המלכויות" אין אנו נזהרים וכו', משמע שבשאר מלכויות שמצויים נזהרים.

בספר שמירת נפש (עמוד רמו והלאה) האריך בענין הזה, ותמצית דבריו, שאמנם התוספות (ביצה ו.ע"ז לה.) ועוד כמה ראשונים, ביניהם הסמ"ג (עשין סימן עט), הסמ"ק (סימן רכג) ורבנו פרץ (בהגהותיו לסמ"ק אות א') כתבו שכיון שאין נחשים מצויים בינינו – מותר. ואכן בארצות אשכנז וצרפת, מקום מגוריהם של בעלי התוספות אין מצויים נחשים מחמת הקור. אבל בארץ ישראל מצויים נחשים רבים, ולפי דברי המומחים, בארץ ישנם נחשים רבים יותר מאשר בארצות השכנות כגון ירדן, סוריה וכדומה.

המאירי (ע"ז ל.) כתב שבמקומותינו אין נחשים, אבל הרי"ף שהיה גר בצפון אפריקה, אזור מרוקו ותוניסיה, הביא את כל ההלכות האלה מפני שבמקום מגוריו היו מצויים נחשים הרבה.

הרמב"ם בספרו "סמי המות והרפואות נגדם" מבאר כיצד יש לנהוג על פי הרפואה בזמן הכשת נחשים, וכתב במפורש שאסור לשתות מים מגולים, מפני שפעמים רבות שותה מהם בעל חי עם ארס, וימות השותה אותם או יקרו לו כל מיני מקרים קשים, "והנה ראיתי זה ושמעתי פעמים רבות", כך העיד הרמב"ם.

אמנם בני הערים בארץ יטענו שמעולם לא ראו נחשים בעיר ומעולם לא נפגשו עמם, אבל למעשה, אפילו שאף אחד לא ראה, יש נחשים רבים המסתובבים בשכונות.

ואם ישאל השואל מדוע לא רואים את הנחשים ברחובות, התשובה פשוטה, בתורה נאמר והנחש היה ערום, וחכמי מדעי החיות (זואולוגים) טוענים שעד היום הוא נחשב הפיקח מכל חיות השדה. אמנם הוא התקלל "על גחונך תלך ועפר תאכל כל ימי חיך", אבל לא התקלל שיהיה טיפש.

הזואולוגים אומרים שלנחש יש חוש שהוא מרגיש את בני האדם אפילו בתנודות קלות שבקרקע ואפילו כשהוא רחוק, ומיד מסתתר באופן ערמומי ביותר. אדם יכול להיות בחדר הסמוך וכבר הנחש ייעלם מהאזור מחמת ההרגש שלו.

זו למעשה הסיבה שאיננו פוגשים נחשים, בשונה משאר החיות שמסתובבות בינינו. וזו הסיבה שמרן כתב שבזמננו אין מצויים נחשים, כי באמת אנחנו לא רואים אותם. אבל למעשה יש הרבה נחשים בינינו. ואגב, הפרישה כבר כתב דברים דומים לדברי המדענים שהזכרנו.

זאת ועוד, על פי דברי המדענים, בזמננו, לאחר שהתיישבה ארץ ישראל, יש בארץ יותר נחשים ממה שהיה בעבר כאשר הכל היה חרב, מפני שהתרבות היישוב מביאה להתרבות הפסולת, והתרבות הפסולת מביאה להתרבות העכברים ושאר המזיקים שהם מזונם של הנחשים, וממילא הנחשים מתרבים יותר.

כך טוענים המדענים על פי הוכחות שיש בידם, ואומרים שכמעט ואין גינה בירושלים שאין בה נחשים.

אמנם יש הרבה סוגי נחשים, ולא כולם ממש מסוכנים, אבל על פי הזואולוגיה ישנם הרבה זוחלים וחרקים שאנחנו חושבים שהם רק תולעים, ולמעשה הגדרת הגמרא שהם כנחש לכל דבר ויש בהם סכנה.

ולכאורה על פי האמור נמצא שגם בזמננו יש להיזהר מאד בענין של מים מגולים, וכפי שמבואר במשנה, בגמרא, ברי"ף וברמב"ם.

ולמעשה, כן פסקו כמה מגדולי פוסקי ספרד, הגאון פרי חדש (סק"א) כתב שבארץ ישראל הנחשים מצויים גם בזמננו. וגם מרן החיד"א (שיו"ר ברכה סק"ג) העיד שמנהג ארץ ישראל להיזהר בזה. וכן העיד בספר שולחן גבוה (סק"א) דעינינו הרואות שהנחשים מצויים בינינו.

ולכן הלכה למעשה, נכון להזהר לא לשתות מים מגולים, ואין להשאיר בקבוקים פתוחים עם מים וכדומה. אמנם אין צורך כל העת להשגיח על זה, כי כאשר אדם נמצא במקום הנחש חושש להכנס. (פרישה ס"ק יב). אולם כאשר יוצא מהבית או הולך לישון וכדומה, נכון להקפיד לכסות את המים, ובפרט בלילה.

מים בקומקום

ג. שאלה: מים שהיו בקומקום חשמלי בלילה, האם מותר להכין מהם קפה בבוקר או שצריך להחליפם? ומה הדין בזה במשך היום?

תשובה: כפי שהזכרנו קודם על פי דברי הפרי חדש והרב חיד"א, גם בזמננו יש להזהר שלא לשתות מים מגולים שמא שתה מהם נחש או שרץ אחר שיש בו ארס והטיל ארס במים.

האיסור אינו נוהג בשעה שאדם ער, ואפילו שיצא מהחדר. שכיון שעירני ומסתובב באזור, הנחש מרגיש אותו, מתרחק ומסתתר.

כך מבואר בגמרא (ע"ז ל). שדנו אם ישן נחשב לשומר או לא, ופסקו לאסור. מכאן לומדים שכשאדם נמצא במקום אין חשש. ואומרים שגם על פי דברי המדענים הוא כך, שבשעה שישן אין הנחשים נרתעים ויכולים להסתובב באזור.

ולכן במהלך היום אין חשש שהנחש שתה מהמים שבקומקום, ולא רק בזמן שהמים רותחים, שאז ודאי הנחש נזהר מהם (רמב"ם פ"א מהלכות רוצח ה"ח), אלא אפילו אם המים התקררו כבר אין לחשוש, כיון שבמשך היום הנחש מרגיש תנודות ובני אדם שמסתובבים באזור, ולכן אינו יוצא.

בלילה יש בזה בעיה שמא שתה מהם נחש, אבל לא כל המקרים שווים:

יש כמה סוגי קומקום, בחלקם יש בפיה חור קטן. ההגדרה של חור קטן הוא אם תינוק בן יומו יכול להכניס את האצבע שלו, וכל שיש בו חור כזה, יש במים שבתוך הכלי משום גילוי, כיון שהנחש יכול להכניס משם. (רמב"ם פ"א מהלכות רוצח ה"ג).

ואם פי הקומקום סגור ברשת ואין בו חור ממש, אין במים שבתוכו משום גילוי, שהרי אין הנחש יכול להכניס לשם³.

לסיכום: קומקום חשמלי שהיו בו מים במהלך היום, יכול לשתות מהם, אבל אם נשארו שם בלילה – אסור. ודוקא אם הקומקום פתוח מעט, אבל אם הוא סגור לגמרי עם רשת ואין בו אפילו חור קטן שתינוק בן יומו יכול להכניס שם את אצבעו, המים מותרים גם אם נשארו שם בלילה.

יין מגולה לשתיה ולקידוש

ד. שאלה: בקבוק יין שהיה מגולה, האם מותר לשתות ממנו ולקדש עליו?

תשובה: מותר לשתות יין מגולה ולברך עליו בורא פרי הגפן, אך אין לקדש עליו.

אמנם הנחש מחבב מאד יין, אבל רוב היינות המצויים בארץ מפוסטרים, ויין מבושל אין בו משום גילוי⁴. וכתב מרן בבית יוסף (בדק הבית רס"י קטז) בשם רבנו ירוחם (נט"ו ח"ה אות ל) שאין נקרא מבושל עד שירתיח. ולכן אחר שהיין התחיל להרתיח, אף על פי שלא נשתנה טעמו, אין בו משום גילוי גם לאחר שהתקרר. וכיון שהיינות מגיעים לחום של שמונים וחמשה מעלות בפסטור, שוב אין בהם משום גילוי. (וע"ע בהוראה ברורה סימן קטז).

³ וכך שנינו במשנה (תרומות פ"ח מ"ז), המשמרת של יין אסורה משום גלוי. ופירש הר"ש, אף על פי שלמטה מכוסה, מכל מקום אסור משום העליונה (שהארס עובר דרך המשמרת). וביאר הפרישה (סק"ו), דהיינו שהמסננת נמצאת על גבי היין שנמצא למטה, וכיון שכך הרי היא שומרת על היין ומונעת מהנחש להיכנס לשם ולהטיל ביין ארס.

ובכל זאת היין אסור כיון שהיין שהיה למעלה היה מגולה, ואע"פ שירד למטה והסתנן במסננת, הארס עובר דרך נקבי המסננת. ועכ"פ למדנו כאן שהחלק שלמטה שמכוסה ברשת, אין חשש שהנחש יטיל בו ארס.

⁴ כך מבואר בגמרא (ע"ז ל). וכך פסק הרמב"ם (פ"א מהלכות רוצח ה"ח).

אבל שאר המשקים, אף על פי שעברו פסטור יש בהם משום גילוי, ורק בשעה שהם חמים אין בהם משום גילוי. ולכן יש להקפיד על גילוי בחלב וכדומה.

ומכל מקום אין לקדש על יין שנתגלה, וכך פסק מרן בשלחן ערוך (או"ח סי' ערב ס"א): אין מקדשין על יין מגולה, אפילו עכשיו שלא מקפידים על גילוי. והטעם, משום שכתוב בפסוק (מלאכי א' ח') "הקריבהו נא לפחתך, הירצך או הישא פניך", דהיינו שכיון שאין זה דרך כבוד להביא יין מגולה לאדם מכובד, כמו כן אין לקדש עליו.

ומכל מקום, יין פתוח שהיה במקרה, אפשר לקדש עליו⁵ (וכל מה שאמרנו שאין לקדש על יין שנתגלה, היינו דוקא אם היה בחוץ).

ולכן אם לאחר שקידש בלילה רוצה להשאיר את הכוס למחר, להוסיף עליה יין ולקדש עליה ביום, יכניס את הכוס עם שארית היין למקרר ולמחר יוציאה ויקדש עליה, ולא יניחנה בחוץ כדי שלא תהיה מגולה.

וכתב המשנה ברורה (סק"ג) שאם עמד מגולה שעה מועטת אין להקפיד לקדש עליו. בקצות השלחן (סימן מו בדי השלחן סוף סק"ב) כתב שאם היין היה מגולה שלוש-ארבע שעות במשך הסעודה, אין בזה משום "הקריבהו נא לפחתך" ומותר לקדש עליו. (וע"ש ההוכחה מכוס שניה בפסח. ודו"ק).

ואדרבה, הייננים אומרים שכדי שהיין ישתבח, יש לפתוח אותו זמן מה לפני השתייה כדי שיהיה משובח יותר, ואין פחיתות במה שמשאיר את היין פתוח זמן מה.

בישול דג ובשר, וייחוד כלים נפרדים

ה. שאלה: האם יש איסור של בישול דג ובשר ביחד, והאם צריך לייחד להם כלים נפרדים?

תשובה: מחמת סכנה אין לבשל או לאכול בשר ודגים יחד.

⁵ והטעם, כי בכף החיים (סימן ערב אות ט) שאם הכלי של היין מונח בתוך תיבה, אע"פ שהכלי מגולה, אם הם סגורים אינו נפסל. ובמקרה בודאי שאם היה נחש היה מת. וכך פסק במנוחת אהבה (ח"א פ"ז סכ"ו) ומרן ראש הישיבה שליט"א בהערות "איש מצליח" על המשנה ברורה. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן סג אות ב'). וע"ע בספר אסף המזכיר ערך יין מגולה, ובשו"ת אור לציון ח"ב פ"כ סי"ז ובחוט שני ח"ד פרק פה אות יא).

כך מבואר בגמרא (פסחים עו:): ביניתיא (דג) שנצלה יחד עם בשר, רבה מפרזיקיא אסר לאכול אותה רק עם חלב כיון שטעם הבשר נכנס בדג, ואסור לאכול את החלב עם טעם הבשר. אבל מר בר רב אשי אמר שאפילו לאכול את הדג לבד אסור, כיון שמעורב בו טעם בשר, וזה גורם למחלות קשות (כגון צרעת).

וכך פסק מרן בשלחן ערוך (יו"ד סימן קטז ס"ב) שיש להזהר ולא לאכול בשר עם דג.

אבל מבואר בט"ז (סימן צה סק"ג וסימן קטז סק"ב) שהאיסור בזה הוא לא כמו בשר בחלב שצריך לייחד כלים נפרדים, אלא יכול לשטוף את אותו הסיר ולבשל בו בשר אחרי דג או להיפך, מפני שכל האיסור הוא דוקא אם הדג או הבשר נתנו טעם אחד בשני, אבל אם רק נבלע טעם הדג בסיר אין חשש לבשל בסיר הזה בשר.

אמנם יש מי שמייחד סירים נפרדים לדג ולבשר, אבל אין זה מן הדין, וכך הסכימו כל האחרונים, שמותר לבשל דגים ובשר באותו הסיר בזה אחר זה, ורק ירחץ את הסיר בין בישול הבשר לבישול הדג⁶.

הכשרת כלים בין דג לבשר

ו. שאלה: אם בישל בכיריים סיר עם דגים ובצידו היה סיר עם בשר ועופות, וניתז מהרוטב של הדגים על דופן סיר הבשר, האם המאכל נאסר?

תשובה: באופן הזה, שהדגים לא נתבשלו עם הבשר ממש אלא רק מעט מהרוטב ניתז לסיר הבשר, יש לחלק בין אם ניתז הרוטב לתוך סיר הבשר לבין אם ניתז רק על דופן הסיר.

אם ניתז לתוך הסיר ממש, יש לשער בשישים, ואם יש שישים כנגד הדג, מותר. ואפילו שדג ובשר נאסר משום סכנה ולא משום איסור, מסקנת האחרונים שגם הוא בטל בשישים (ש"ך בנקודות הכסף. כף החיים אות יב).

⁶ כן פסקו באיסור והיתר הארוך (כלל כג דין ז' וכלל לט דין כה) ומהרש"ל בים של שלמה (פרק כל הבשר סימן ט') וכף החיים יו"ד (סימן קטז אות יג, יד, טז, כ'). וע"ע בשו"ת חקרי הלכה (חיו"ד סימן ו').

אבל אם הרוטב ניתן רק על דופן הסיר, אין בזה איסור כלל, משום שאין כאן אלא בליעת הכלי, שאינה אוסרת בדגים ובשר כפי שנתבאר.⁷

צליית בשר ודגים במנגל אחד

ז. **שאלה:** האם מותר לצלות במנגל אחד בשר ודגים?

תשובה: מהאמור לעיל אפשר ללמוד גם לענין הזה, דהיינו שאם הבשר נמצא בצד אחד והדג נמצא בצד השני, אם יש חשש שהרוטב יזוב מהדג לבשר או להיפך, אסור, (ש"ך סק"א בשם איסור והיתר הארוך). אבל אם הם רחוקים ואינם יכולים לזוב מהאחד לשני, ורק צולה אותם באותו הכלי, מותר.⁸

אמנם בבשר וחלב ודאי שאסור לעשות כן, מפני שהכלי בולע בצד אחד טעם בשר ובצד השני טעם חלב, וכל האוכל נאסר, אבל בבשר ודגים, כיון שהמשקה לא נוגע אחד בשני, אף על פי שהכלי בולע משניהם באותו הזמן, אין בכך חשש. וכן הדין אם צלה בשר וכעת רוצה לצלות דגים, שאינו צריך להכשיר את המנגל, אלא די בכך שמנקה אותו, וכל שאין לכלוך בעין, מותר לצלות שם דג אחר בשר או להיפך, מפני שבליעת הדג או הבשר אינה אוסרת.

אכילת בשר לאחר דג

ה. **שאלה:** האם צריך לשטוף את הידים והפה בין הדגים לבשר?

⁷ כך כתב הגאון רבי עקיבא איגר (בהגהותיו על הש"ע סימן קטז סק"א). בשם הפרי מגדים (סימן קח שפ"ד ס"ק ח"י) שאם בישלו דגים בכלי ונפל שומן על דופן הכלי מבחוץ, אינו אוסר, כיון שטעם הדג מגיע לבשר רק דרך בליעת הכלי, ופליטת הכלי אינה אוסרת את הדג או את הבשר.

⁸ אמנם בתנור סגור, הביא הש"ך שם מחלוקת, שלדעת איסור והיתר הארוך לכתחלה אסור לצלות בשר עם דגים משום ריחא מילתא, (ורק בדיעבד שרי, דלא הוי סכנה רק דרך בישול). ומאידך מהרש"ל (איסור והיתר סימן ל"ה, וביש"ש פג"ה סימן טו) כתב שמותר לצלות דגים עם בשר בתנור אחד אפילו לכתחלה, ואין בו משום ריחא מילתא לענין סכנה, שדוקא כשצולין אותן מחוברים זה אצל זה אסור. (וע"ש). ובתנור אפיה שלנו נחשב לתנור קטן שיש בו גם זיעה. ולכן אין לצלות בתנור אפיה בשר ודגים באותו הזמן. (וע"ש בשו"ת חקרי הלכה חיו"ד סימן כב). ומכל מקום במנגל פתוח שאין זיעה שעוברת מאחד לשני, יש להתיר.

תשובה: יש להקפיד לרחוץ יפה את הידים, וכן את הפה, ולאכול דבר מאכל, בין אכילת בשר לאכילת דגים. אבל אם הקפיד לאכול במזלג ולא נגע בידיו כלל, אין צריך לרחוץ ידיו.

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן קטז ס"ג): ירחוץ ידיו בין בשר לדג.⁹ הרב פרי תואר (סק"ד) כתב שקודם ינקה את ידיו ולאחר מכן ישטוף, מפני שפעמים הידים שומניות והשטיפה לא מועילה כלום, ולכן יש לנקות אותם, ובזמננו שיש סבון יתן עליהם סבון וירחץ אותם.

וכתב עוד מרן: וגם יאכל פת שרוי במים. כלומר שצריך לשטוף את הפה וגם לאכול דבר מאכל. כמו כן יכול לשתות משהו ויועיל לו במקום רחיצת הפה, וגם יאכל דבר מאכל.

אבל הרמ"א כתב: נוהגין שלא לרחוץ הפה ולא הידים ביניהם, ומ"מ יש לאכול דבר ביניהם ולשתות, דהוי קנוח והדחה.

ולכן האשכנזים מקילים ואינם נוהגים לרחוץ את הידים. ואנחנו נוהגים כדעת מרן השלחן ערוך שצריך לרחצם.

אם הקפיד לאכול רק עם מזלג וכדומה¹⁰, אינו צריך לרחוץ את הידים, אלא די שישתה ויאכל דבר מה ויוכל לאכול דג או בשר. וכן אם נגע בדג בידיו, אבל יודע בבירור שלא נגע בו בכל ידו אלא רק בקצות האצבעות, כיון שהרחיצה נדרשת משום מגע ולכלוך ולא משום רוח רעה, אינו צריך לרחוץ את כל היד אלא רק את מקום המגע (כמבואר בפרי תואר סק"ד).

לסיכום: אם רוצה לאכול בשר לאחר דג או להיפך, עליו לעשות שלושה דברים: א) לרחוץ את הידים היטב, ב) לרחוץ את הפה או לשתות משהו, ג) לאכול דבר מה.

⁹ ומבואר בטור שכך נהג הרא"ש, והוא על פי הגמרא שהאוכל גבינה ורוצה לאחר מכן לאכול בשר, צריך לקנח ולהדיח פיו וידיו. וכתב הרא"ש שקל וחומר שיש לנהוג כן בין בשר ודגים, דחמירא סכנתא מאיסורא.

¹⁰ יש שאינם אוכלים דגים עם מזלג מפני העצמות. והמליצו על זה את הפסוק (בראשית ט' ב') "ובכל דגי הים בידכם ניתנו", כלומר שהדרך לאכול את הדגים היא ביד, ואילו את הבשר אוכלים במזלג וכיוצא בו.

חיו"ד סימן ג'). וכך הובא בקובץ מבית לוי (עניני יו"ד סיון תשס"ח עמוד פז ס"א) בשם הגר"ש ואזנר זצ"ל.

בעבר נהגתי להחמיר ליטול ידי בין אכילת ביצי דגים לבשר (בצרפת המאכל הזה מצוי הרבה, ויש שמביאים את הביצים היבשות באמצע הארוחות ופורסים אותם), עד שראיתי שמרן ראש הישיבה שליט"א הביא דברי מהר"י חאגיז שמותר לאכול ביצי דגים עם בשר.

אם אכל טונה הרי הוא דג לכל דבר, ועל האוכלו לשטוף ידים לפני שאוכל בשר. (והוא מצוי בקידוש שעורכים במקומות שונים ברחבי תבל, שמביאים טונה וגם סלמי, ויש להזהר בזה).

נגיעה בגוף בשעת האוכל

יא. שאלה: הנוגע בגופו באמצע האוכל, האם עליו ליטול ידים?
תשובה: יטול ידיו.

כתב מרן בשלחן ערוך (יו"ד סימן קטז ס"ד): צריך ליהזר מזיעת האדם, שכל זיעת האדם סם המות, חוץ מזיעת הפנים. ולכן אדם שנגע בגופו אסור לו לאכול אפילו עוגיה עד שירחץ ידיו, והוא הדין שאסור לו לדבר דברי תורה. (או"ח סימן ד' סכ"א).

ואם אכל לחם ונגע בגופו, חיכך בראשו, נגע בנעליו או נכנס לשירותים, לא די במה שישטוף ידיו, אלא צריך לעשות נטילת ידים מהכלי שלש פעמים, כמו שנוטל ידיו לסעודה. כך פסק מרן בשלחן ערוך (או"ח סימן קסד ס"ב). ואמנם מרן הוסיף שגם יחזור לברך על נטילת ידים, ועל זה חלק הט"ז (סק"ה) שלא יברך. וכך הסכמת האחרונים משום ספק ברכות להקל. אבל מכל מקום ודאי שחייב ליטול ידיו כמי שנוטל לסעודה.

אכילה לאחר נגיעה בזיעת הפנים

יב. שאלה: מצוי בימי הקיץ שאדם מזיע ומנגב את פניו, האם עליו ליטול ידים? ומה הדין אם נגע באוכל ולא נטל ידיו, האם המאכל נאסר?

תשובה: בזיעת הפנים אין סכנה, ולכן אינה אוסרת את המאכל. (כמבואר בש"ע שם).

ואם אכל על ידי מזלג וכיוצא בו ונזהר שלא לגעת באוכל ביד, אינו צריך לרחוץ ידיו אלא רק את פיו.

אכילת דג ובשר באותה צלחת

ט. שאלה: האם מותר לאכול באותה צלחת דגים ובשר? ואם אסור, מה הדין בדיעבד?
תשובה: ודאי שאין לאכול דגים ובשר באותה צלחת, אלא ישטוף את הצלחת לאחר אכילת הדג ואז יאכל בשר. ואם כבר נתן את הדגים והבשר בצלחת יחד והם רותחים¹¹, ונגעו זה בזה והרוטב עבר מאחד לשני, יש לזרוק את האוכל.

לגבי הצלחת יש לדון אם דינו ככלי ראשון כיון שהוא גוש, ונמצא שמתבשלים יחד והצלחת צריכה הגעלה, או לא? למעשה, סיר שהתבשלו בו בשר ודגים יחד, צריך הגעלה לכתחלה. (פת"ש סוף סק"ג, שו"ת יביע אומר ח"ד חיו"ד סימן ד' אות ג', שו"ת שבט הלוי ח"ו סימן קיא אות ו'. ועיין כה"ח אות יג שאחר כ"ד שעות יש להקל ללא הגעלה).

אבל הצלחת שהניח בתוכה בשר ודגים אינה צריכה הגעלה, והרי לא בישל אלא רק הניח אותם יחד, ודי בשטיפת הצלחת כדי להכשירה.

דין ביצי הדגים

י. שאלה: האם מותר להכניס ביצי דגים טריים בסיר החמין?

תשובה: מותר לאכול ביצי דגים עם בשר, שכל האיסור הוא דוקא על דגים ממש. כך פסק מהר"י חאגיז מגדולי הפוסקים בירושלים (בשו"ת הלכות קטנות ח"ב סימן ע"ב¹²). וכן פסק מרן ראש הישיבה שליט"א (במכתב שנדפס בשו"ת לב נבון

¹¹ וכמו שלצערנו מצוי באולמות בשנים האחרונות, שמניחים במגשים דגים ומאפה בשרי יחד.

וכן צריך ליהזר במה שמניחים במנת פתיחה דגים ובשר, והאורחים אינם יודעים ולוקחים מזה ומזה ואוכלים.

¹² וזה לשון מהר"י חאגיז: שאלה מה שאוכלין בני אדם הבוטארגו הוא ביצי דגים מלוחים, לעורר תאות המאכל, בתוך הסעודה מהו. תשובה, אף על גב דחמירא סכנתא מאיסורא, והחמירו ז"ל (ביו"ד סי' קט"ז) לאכול דגים אחר בשר או להיפך משום סכנה, האי מלתא כיון דדשו בה רבים צריך למצוא להם היתר, ולומר דביצים לאו בכלל דגים הם, ועוד שהם גמורות והו"ל כביעתא בכותחא. עד כאן.

לשתות מים בשעת התקופה, ונהגו להחמיר חצי שעה לפני אותו הרגע וחצי שעה לאחר מכן שלא לשתות. (וע"ע בהליכות עולם ח"ז עמוד קפג. ומנהג תונס בתקופת טבת ותמוז להחמיר יותר, ונמנעים שעה לפני ושעה אחרי. כ"כ מרן ראש הישיבה שליט"א בספרו סולת נקיה פרפראות לחכמה סימן ט').

וכפי שהזכרנו, יש ארבע עונות בשנה: טבת, ניסן, תמוז ותשרי. ויש לבדוק בלוח שנה באזור חודשים אלה ולהמנע משתיית מים בזמנים הכתובים בלוח. (נדפס קונטרס נפלא מאד בשם "התקופה והלכותיה", ספר מרתק ביותר וכדאי לעיין בו).

וכדאי לציין דברי הירושלמי (תרומות פ"ח ה"ג, והביאו הפרי חדש בתחלת סימן קטז): אילו היית ללודגין (אומה שהם אוכלי בני אדם, גיטין מז.), הוה מזבין להו בדמין יקרין והכא בדמים קלילין. פירוש לימדנו מוסר השכל שמי שמוכר עצמו ללודגין שהם מין אומה שאוכלין בני אדם, מכל מקום מוכר נפשו ביוקר בדמים הרבה ומשתכר הדמים, אבל השותה דברים המגולים, מוסר עצמו בדבר מועט, שבחנם מוסר עצמו למיתה.

ולכן אף בשאר עניני הסכנה, כמו שתיית מים בשעת התקופה, כדאי מאד להזהר בדברי הראשונים והרמ"א והאחרונים ולא לשתות מים בשעת התקופה.

עורך העלון: הרה"ג רבי שלמה נחום

ביקורת: הרה"ג רבי יצחק מאזוז

ניתן להשיג את ספרי מורנו הרב שליט"א במייל,
וכן בכל רחבי הארץ בפל" 052-7108693

ניתן להצטרף לאלפים המקבלים את העלון במייל,
וכן ליצור קשר בדוא"ל -

A025606532@gmail.com

וכתב הש"ך (סק"ב) סימן לדבר, "בזעת אפיך - תאכל לחם". (ואמנם פשט הפסוק שעל האדם לעמול קשה כדי להשיג פרנסתו, אבל יש בזה רמז שיכול לאכול אפילו אם נגע בזיעת הפנים, ואין בזה שום חשש).

הנחת כסף בפה

יג. שאלה: יש טוענים שאסור להניח שטרות כסף בפה מפני שזה מראה על תאות הממון, האם זה נכון?

תשובה: אסור להניח כסף בפיו, כך מבואר בשולחן ערוך, אך אינו שייך לענין תאות הממון.

וכך כתבו הרמב"ם (פי"ב מהלכות רוצח ה"ד והלאה) ומרן בשולחן ערוך (סעיף ה'): צריך ליהדר מליתן מעות בפיו, שמא יש עליהן רוק יבש של מוכי שחין.

והר"ן (ע"ז י:): כתב טעם אחר, מפני שיד הכל ממשמש בהם, כגון חולים וכדומה, ויש חשש סכנה בדבר.

הרב כף החיים (אות לה) הוסיף טעם, שיש לחוש שמא יכנסו לגרונו ויסתכן, ולכן יש להזהר שלא לתת בפיו מחטים ומסמרים קטנים מחשש סכנה.

שתיית מים בזמן ה"תקופה"

יד. שאלה: יש מפרסמים להזהר משתיית מים בשעת ה"תקופה", מה הדין באדם שלא נזהר בזה מעולם, האם צריך להתחיל להזהר בכך?

תשובה: הרמ"א (שם) כתב, מנהג פשוט שלא לשתות מים בשעת התקופה, וכן כתבו הקדמונים, ואין לשנות.

השנה מחולקת לארבע עונות, ובכל עונה יש מלאך אחר הממונה על המים, וכאשר מתחלפות העונות ומתחלפים הממונים, יש רגע אחד שאין ממונה על המים ואין לשתות מים באותו הזמן.

כשישראל היו במדבר הקב"ה "לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה", שעד שלא נסתלק זה עולה זה, והיה רגע אחד בין בתחילת היום ובין בתחילת הלילה ששניהם היו משמשים, וזה היה השבח של הקב"ה שלא השאיר אותם רגע אחד ללא שמירה.

אבל בענין המלאכים הממונים על שמירת המים, אכן יש רגע אחד ללא שמירה, ולכן כתב הרמ"א שיש ליהדר שלא